

Jakub Marcin Bulzak

UCZCZONA PO KRÓLEWSKU

Koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia
w Nowym Sączu

Wydawnictwo WAM ■ Księża Jezuiti
Kraków 2013

WSTĘP

W historii, rozumianej jako dzieje (*res gestae*), najważniejszą rolę odgrywają mniej lub bardziej istotne wydarzenia. Choć mają różną skalę, rangę, przyczyny, konsekwencje, nie ma wydarzeń bez znaczenia. One wyznaczają upływ czasu, w ich perspektywie obserwujemy ludzi, którzy je kreują lub w nich uczestniczą. Znaczenie wydarzeniom nadają wywołane przez nie skutki oraz ich żywa obecność w pamięci zbiorowej. Takim wydarzeniem, drobnym w skali historii powszechnej czy narodowej, ale istotnym w skali regionalnej i lokalnej, była uroczystość koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu, jaka odbyła się 11 sierpnia 1963 r. w Zawadzie.

Dotychczas temu wydarzeniu nie poświęcono żadnej odrębnej publikacji stanowiącej wynik kompleksowych badań archiwalnych. Opis starań o koronację, przygotowań i przebiegu uroczystości sporządzony przez o. Tadeusza Michalika SJ nigdy nie został wydany i w formie elegancko oprawionego maszynopisu, wzbogaconego o czarno-białe fotografie, w kilku egzemplarzach spoczywa w archiwum jezuickiej rezydencji w Nowym Sączu¹. Jakkolwiek jest to źródło bardzo cenne, jednak niepozbawione błędów, koniecznych do sprostowania przez zestawienie podanych w nim informacji z innymi archiwaliami. Osobny rozdział poświęcony uroczystościom koronacyjnym znajduje się w dwutomowej monografii o. Jana Preisnera SJ, opracowanej przez niego w latach 70. XX w., a wydanej w 2003 r. przez Wydawnictwo WAM². Kilka akapitów dotyczących koronacji znalazło się w tekście o. Mieczysława Bednarza SJ, opublikowanym (w dwóch wersjach – rozszerzonej i skróconej) w trzech różnych pracach zbiorowych wydanych z okazji 150-lecia przybycia jezuitów do Nowego Sącza³. Jednak

¹ APDS (b. sygn.), T. Michalik, *Historia Koronacji Obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 1964 (mps).

² J. Preisner, *Jezuici w Nowym Sączu przy kościele Świętego Ducha*, t. 2, Kraków 2003.

³ M. Bednarz, *Obraz Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu* [w:] J. Preisner, B. Natoński, *Jezuici w Nowym Sączu*, Kraków 1982; M. Bednarz, *Obraz Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele Świętego Ducha w Nowym Sączu* [w:] *Studia z historii jezuitów*,

obaj autorzy w większości powielają pracę o. Michalika. Informacje o koronacji, w formie krótkich wzmianek, znalazły się w różnych wydawnictwach popularnych i publikacjach prasowych⁴. Nie wnoszą one jednak nic nowego do stanu badań (powtarzają wyłącznie, powszechnie znane, najważniejsze fakty), a niejednokrotnie zawierają błędy i nieścisłości⁵. Jedynie w dwu artykułach prezentowane są wyniki częściowych kwerend archiwalnych. Pierwszy opublikował Jan Wnęk w XXXVIII tomie „Rocznika Sądeckiego” pod mylącym (gdyż sugeruje całościowe, monograficzne ujęcie) tytułem *Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Zawadzie w 1963 roku*. Autor przeanalizował dokumenty wyłącznie z jednej jednostki archiwalnej (ANKr 1312/670: *Informacje dot. działalności kleru*) ze zbioru Komitetu Wojewódzkiego PZPR, znajdującego się w Oddziale IV Archiwum Narodowego w Krakowie, nie odnosząc się w żaden sposób do innych źródeł⁶. Drugim jest mój przyczynek w „Zeszytach Sądecko-Spiskich”, w którym zaprezentowałem zarys drogi prowadzącej od pojawienia się idei ukoronowania obrazu po uzyskanie papieskiej zgody na ten akt⁷.

Postanowiłem zatem podjąć w miarę dokładne poszukiwania archiwalne i jako pierwszy opracować w całości zagadnienie koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia, istotne dla historii Kościoła na Sądeczyźnie i szerzej, w południowej Polsce. Pretekstem do napisania tej książki jest jubileusz koronacji – w roku 2013 mija bowiem 50 lat od tamtego wydarzenia. Wydawnictwo nie ma jednak charakteru okolicznościowego, lecz pretenduje do miana monograficznego ujęcia tematu, także w szerszym kontekście tej problematyki.

Książka ma układ chronologiczno-problemowy. Przyjęte dla zasadniczej części pracy ramy chronologiczne obejmują czas od lat 20. XX w., kiedy pojawiły się pierwsze pomysły doprowadzenia do koronacji obrazu, aż po rok

red. S. Nawrocki, Kraków 1983; M. Bednarz, *Kult i koronacja obrazu Matki Bożej Pocieszenia w kościele Ducha Świętego w Nowym Sączu* [w:] *Sprawozdanie z obchodu uroczystości 150 lat pobytu i działalności Ojców Jezuitów w Nowym Sączu (1882–1982)*, Nowy Sącz 1982.

⁴ Zob.: F. Bargieł, *Nowosądeckie Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia. Przewodnik*, Kraków 1993, s. 19–21; P. Drożdżik, A. Leśniak, J. Leśniak, *Nowy Sącz. Miasto niezwykle*, Nowy Sącz, b.d.w., s. 38; J. Leśniak, A. Leśniak, *Encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2000, s. 169; P. Drożdżik, R.A. Ślusarek, M. Wcześny, *Jezuici. Kościół Świętego Ducha w Nowym Sączu. Historia i teraźniejszość*, Nowy Sącz 2004, s. 18; R. Ślusarek, *Krótką historią obrazu i kultu Matki Boskiej Pocieszenia w jezuickim kościele p.w. Ducha Świętego w Nowym Sączu*, „Almanach Sądecki” 2008, R. 17, nr 1/2 (62/63), s. 7–8.

⁵ Przykładem błędu jest przypisanie o. Janowi Zawadzie CSMA funkcji generała jezuitów zamiast michalitów (w podanych wyżej dwóch pracach A. i J. Leśniaków) czy przypisywanie bpowi Karolowi Wojtyśle funkcji metropolity krakowskiego, którą otrzymał kilka miesięcy później.

⁶ J. Wnęk, *Koronacja obrazu Matki Boskiej Pocieszenia w Zawadzie w 1963 roku*, „Rocznik Sądecki” 2010, t. 38, s. 378–391.

⁷ J. Bulzak, *Jak doszło do koronacji obrazu Matki Bożej Pocieszenia z jezuickiego kościoła p.w. Ducha Świętego w Nowym Sączu*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie” 2010, z. V, s. 43–48.

1963, w którym zostały zrealizowane. Sporadycznie jest mowa o wydarzeniach spoza tego zakresu, przede wszystkim w dwóch pierwszych rozdziałach i w zakończeniu. Ważnymi cezurami pośrednimi są lata II wojny światowej, kiedy idea koronacji odżyła w dramatycznych okolicznościach, a także rok 1962, w którym o. Michalik podjął ostateczne starania o koronację.

Dwa pierwsze rozdziały mają charakter wprowadzenia w kontekst opisywanych zagadnień. Temat koronacji obrazów maryjnych nie doczekał się w polskiej literaturze naukowej wielu monograficznych pozycji. Najliczniejsze są cząstkowe opracowania dotyczące teologii obrzędu koronacji wraz z jego religijnym znaczeniem, jak również samego tytułu Królowej. Głównym badaczem zagadnienia koronacji w Polsce jest s. prof. dr hab. Aleksandra Witkowska, urszulanka, emerytowany profesor KUL. Jest ona autorką hasła *Koronacja obrazów* w wydawanej przez Towarzystwo Naukowe KUL *Encyklopedii katolickiej* oraz dwóch artykułów w pracach zbiorowych⁸. Próbą leksykograficznego ujęcia jest wielokrotnie wznawiana i uzupełniana praca siostr niepokalanek z Szymanowa *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*⁹. Postanowiłem zatem w rozdziale I, w oparciu o dostępną literaturę wykazaną w przypisach, dać krótki zarys tego zagadnienia, opisując genezę i rozwój praktyki przyozdabiania wizerunków maryjnych złotymi koronami, pojawienie się tego zwyczaju na ziemiach polskich wraz ze statystycznym ujęciem dla lat 1717–2005, wreszcie wymieniając koronowane wizerunki maryjne w diecezji tarnowskiej. Rozdział II przybliży czytelnikowi historię kościoła pw. Ducha Świętego w Nowym Sączu: jego początki związane z pobytem i działalnością norbertanów, zmianę patronatu zakonnego i przekazanie go jezuitom, którzy już prawie dwa stulecia sprawują nad nim opiekę. Druga część rozdziału traktuje o dziejach obrazu i kultu Matki Bożej Pocieszenia. Zawarłem tam szczegółowe analizy nielicznych zachowanych przekazów źródłowych od XV do XIX w. (utrwalonych przez Szczęsnego Morawskiego i o. Jana Sygańskiego SJ), próbując na ich podstawie ustalić, wciąż niejasne, losy obecnego obrazu i ewentualnych wcześniejszych wizerunków o tym sa-

⁸ A. Witkowska, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–1992*; Aneks: *Koronacja wizerunków maryjnych [w:] Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych*, red. nauk. A. Jackowski, Kraków 1996; Eadem, *Uroczyste koronacje wizerunków maryjnych na ziemiach polskich w latach 1717–2005 [w:] Maria Regina. Koronacje wizerunków maryjnych w II Rzeczypospolitej*, red. A. Witkowska, Tarnów 2011.

⁹ *Z dawna Polski Tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1999*, zeb. i oprac. S.M. Grażyna od Wszechpośrednictwa MB, S.M. Gizela od Niepokalane-go Serca Maryi, R. Szymczak, wyd. 5, Szymanów 1999.

mym tytule. Udokumentowany kult, sięgający średniowiecza i podtrzymywany przez jezuitów, daje wyjaśnienie, skąd pojawiła się myśl, by poprzez koronację potwierdzić go papieskim autorytetem.

Główny temat pracy zawarty został w czterech dalszych rozdziałach. Pierwszy z nich obrazuje drogę do koronacji, zapoczątkowaną osobistą inicjatywą o. Władysława Wojtonia SJ, który jako pierwszy poddał pomysł doprowadzenia do koronacji obrazu MBP. Kolejne etapy tej drogi związane były z następnymi przełożonymi sądeckiego domu jezuitów: o. Józefem Balcarkiem SJ, który swoim wojennym ślubowaniem niejako zobowiązał zakon do urzeczywistnienia zamierzeń, o. Walentym Majchrem SJ, którego starania skazane były na niepowodzenie ze względu na czas i okoliczności zewnętrzne, w jakich przyszło mu działać, i o. Tadeuszem Michalikiem SJ, ostatecznym realizatorem pragnień zakonników i wiernych.

W kolejnym rozdziale przedstawiłem trzy wątki przygotowania uroczystości koronacyjnych zaplanowanych na 11 sierpnia 1963 r. Pierwszy z nich dotyczy próby uzyskania pozwolenia od władz, by koronacja mogła odbyć się na którymś z dostatecznie obszernych placów miejskich. Epizod ten jest bardzo interesujący w szerszym kontekście relacji państwo – Kościół okresu PRL. Pozostałe wątki to duszpasterskie i organizacyjne przygotowania do dnia koronacji.

Rozdział V jest relacją z szeregu uroczystości religijnych, odbywających się w sierpniu 1963 r., mających związek z koronacją obrazu. Najważniejszą część rozdziału stanowi sprawozdanie z głównej uroczystości w Zawadzie, podczas której Prymas Stefan Wyszyński, za zgodą papieża Jana XXIII, nałożył na wizerunek Matki Bożej Pocieszenia złote korony.

Podstawą źródłową tych rozdziałów są liczne, ale za to bardzo rozproszone w różnych jednostkach archiwalnych dokumenty, przechowywane głównie w Archiwum Domowym OO. Jezuitów w Nowym Sączu, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie i Archiwum Diecezjalnym w Tarnowie. Znajdują się wśród nich: korespondencja z kurią tarnowską dotycząca starań o koronację, zbiór materiałów dostarczonych do Rzymu w sprawie uzyskania pozwolenia na koronację, dokumentacja przygotowana przez komitet organizacyjny uroczystości koronacyjnych (m.in. zaproszenia, program i porządek uroczystości, wykazy gości, materiały dotyczące pozyskiwania środków finansowych, urzędzenia miejsca koronacji), korespondencja z władzami państwowymi dotycząca uzyskania pozwolenia na odbycie zgromadzenia religijnego, materiały duszpasterskie i listy pasterskie przygotowujące wiernych do tego wydarzenia, teksty przemówień i kazań wygłoszonych w czasie uroczystości, sprawozdania i relacje, dokumentacja fotograficzna.

Ostatni rozdział poświęciłem działaniom aparatu partyjnego i aparatu bezpieczeństwa podjętym w związku z koronacją obrazu MBP, które obejmowały z jednej strony zbieranie wszelkich informacji na temat przygotowań do uroczystości, a z drugiej tzw. przeciwdziałanie, czyli przedsięwzięcia utrudniające ich przeprowadzenie. Jak dotąd ukazały się tylko dwie prace, w których w osobnych rozdziałach przedstawiono działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa wobec uroczystości koronacyjnych: jedna dotyczy Ludźmierza¹⁰, druga Leśniowa¹¹. Zatem ostatni fragment mojej książki jest w pewnym sensie nadal dziełem pionierskim, siłą rzeczy obarczonym większym prawdopodobieństwem niedostatków. Swój wywód oparłem na niezwykle cennych dokumentach znalezionych w Oddziale IV Archiwum Narodowego w Krakowie oraz w Oddziałowym Biurze Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Krakowie (z siedzibą w Wieliczce). Zbiory tych dwóch placówek są o tyle cenne, że znajdujące się tam dokumenty dotyczące Nowego Sącza i Sądeckizny w dalszym ciągu bardzo słabo spenetrowano i poznano, i rzadko stanowią podstawę źródłową wydawanych na miejscu publikacji. Wykorzystane przeze mnie materiały z Archiwum Narodowego znajdują się w dwóch zespołach: sygn. 1312 – *Komitet Wojewódzki PZPR w Krakowie* i sygn. 2261 – *Komitet Powiatowy PZPR w Nowym Sączu* i są to głównie protokoły posiedzeń, notatki informacyjne i sprawozdania, nad którymi debatowano w różnych gremiach partyjnych. Kwerenda prowadzona w archiwum IPN, ze względu na fragmentaryczność i rozproszenie zachowanych materiałów, była niezwykle żmudna i długotrwała, ale osiągnięty efekt udowodnił sens podjęcia tego wyzwania. Dokumenty, w których przewijała się sprawa koronacji, odnalazłem w dziełach jednostkach, są wśród nich analizy i sprawozdania z pracy operacyjnej, wyciągi z doniesień TW, meldunki, notatki informacyjne.

Dopełnieniem treści rozdziałów jest obszerny aneks, w którym zamieściłem 30 źródeł związanych z koronacją: dokumentów urzędowych, pism, listów, tekstów kazań i przemówień. We wszystkich cytatach z dokumentów archiwalnych w treści pracy oraz w źródłach edytowanych w aneksie (bez względu na ich proveniencję) zachowałem oryginalną pisownię i interpunkcję, a poprawiłem wyłącznie ewidentne błędy literowe.

Zdaję sobie sprawę, że ta książka (jak zresztą żadna) nie wyczerpuje w pełni omawianego zagadnienia. Niektóre poruszone w niej kwestie można jeszcze rozwinąć w osobnych publikacjach. W większości przypadków, jeśli nie uczyniłem tego w tym miejscu, miałem na względzie przejrzystość wywo-

¹⁰ W.J. Skalski, *Koronacja. Ludźmierz 15 VIII 1963*, Ludźmierz 2010.

¹¹ J. Durka, *Koronacja w dokumentach operacyjnych Służby Bezpieczeństwa* [w:] *Koronacja. Leśniów – 1967*, Leśniów–Bydgoszcz 2007.

du i dynamikę narracji, które dla czytelnika są zazwyczaj istotniejsze niż nadmiernie skrupulatne cyzelowanie kolejnych źródeł. Niektóre intuicje, rodzące się w toku kwerendy, nie znalazły ostatecznego źródłowego potwierdzenia i musiały pozostać w sferze hipotez. Zbadanie niektórych spraw uniemożliwiły względy ode mnie niezależne, np. brak dostępu do spuścizny kard. Wyszyńskiego (ze względu na toczący się proces beatyfikacyjny) czy trudności związane z kwerendą w archiwach watykańskich. Również fakt, że większość głównych bohaterów tej książki już nie żyje, zamyka drogę do zweryfikowania niektórych informacji czy opinii. Rodzące się w toku pracy postulaty badawcze odnotowałem w stosownych miejscach poszczególnych rozdziałów.

Na końcowy efekt, jakim jest książka, oprócz pracy autora składają się pomoc i życzliwość wielu ludzi, którym chciałbym w tym miejscu wyrazić swoją wdzięczność. Za konsultacje dziękuję ks. prof. dr hab. Józefowi Mareckiemu, a także Marcinowi Kasprzyckiemu z krakowskiego oddziału IPN. Bardzo dziękuję Kamilowi Cyganikowi za trud pierwszej lektury i redakcję tekstu. Beacie Kani, Mariuszowi Bocheńskiemu oraz moim uczniom, uczestnikom warsztatów historycznych¹², dziękuję za wsparcie w edycji źródeł. Swoją pomoc na etapie kwerendy okazywali dyrektorzy i pracownicy archiwów i bibliotek: Archiwum Diecezjalnego w Tarnowie, Archiwum Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego w Krakowie, Archiwum Narodowego w Krakowie Oddział IV, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (s. Karola Lidia Zaborska SINSJ), Sądeckiej Biblioteki Publicznej w Nowym Sączu (p. Ewa Bulzak, p. Małgorzata Stępniewska, p. Marta Treit), Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie, Archiwum Narodowego w Krakowie Oddział w Nowym Sączu. Za udostępnienie materiałów z archiwów zakonnych i parafialnych dziękuję: bpowi Andrzejowi Jeżowi, ks. Janowi Piotrowskiemu, o. Andrzejowi Baranowi SJ, s. Salomei z Archiwum Klasztornego Sióstr Klarysek w Starym Sączu. Za udostępnienie zdjęć dziękuję: p. Kamilowi Bańkowskiemu, p. Rafałowi Bobrowskiemu, p. Józefowi Stecowi. Za wielką pomoc w procesie wydania książki dziękuję o. Bogdanowi Całce SJ oraz dyrekcji i pracownikom Wydawnictwa WAM w Krakowie.

¹² Kindze Bodek, Weronice Borkowskiej, Emilii Dubiel, Luizie Gancarczyk, Aleksandrze Jaskulskiej, Julii Kaczmarczyk, Paulinie Kokoszy, Agnieszce Kornaś, Beacie Kozie, Justynie Król, Natalii Krzak, Karolinie Maciak, Karolinie Majdzie, Marii Niepsuj, Annie Nowobilskiej, Katarzynie Piechnik, Kindze Pierdze, Alicji Półtorak, Agnieszce Ruman, Karinie Tokarz, Aldonie Wierny, Anecie Zarębie, Sławomirovi Bieleckiemu, Michałowi Borzęckiemu, Marcinowi Englertowi, Piotrowi Figłowi, Piotrowi Jabłońskiemu, Robertowi Kruczkowi, Michałowi Mące, Franciszkowi Potoczkwowi, Franciszkowi Szafrzańskiemu, Jakubowi Witwickiemu, Mateuszowi Zawadzie.